

**Ivan Štarha: *Moravský zemský archiv v Brně 1839-1989.*** Dějiny ústavu. Věnováno 165. výročí založení archivu. MZA Brno 2003, 205 s.

## **1. Počátky zemského archivu (1839-1856)** (str. 7-27)

Bertold Bretholz – dějin MZA 1908 – zmiňují

1529 – sněmovní usnesení – úkol bezpečně uchovávat zemská privilegia – tehdy na olomoucké radnici;

1686 přenesení stavovského archivu z brněnské radnice do Zemského domu (bývalý dominikánský KL)

Výzkumy **Josefa Edmunda Horkého** (1790 Moravská Třebová-prosinec 1844) z roku 1819 – podnět Moravsko-slezská společnost pro zvelebení orby, přírodovědy a vlastivědy, návštěva a sepsání devatenácti městských a obecních archivů JZ Moravy (Znojmo, Moravské Budějovice, Jemnice, N. i S. Říše, Telč, Třešť, Jihlava, Opatov, Stařeč, Třebíč, VelMez, Křižanov, Měřín, Bohdalov, Žďár n.S., Jimramov, Olešnice, Letovice).

**Antonín Boček** (20. 5. 1802 Bystřice nad Pernštejnem, +18. 1. 1847 Brno)

1836 - 1. svazek moravského diplomatáře – do r. 1199, nákladem hraběte Mitrovského – uznání stavovské obce, v usnesení z 28. 12. 1839 zdůraznili, že podobnou práci nemá dosud žádná ze zemí Rakouska;

16. 6. 1837 jmenován moravským stavovským (zemským) historiografem – úkol psát dějiny M., AB tvrdí nelze bez předchozího důkladného bádání, jeho vlastní studium ad. zatím nestačí, studium v archivech Wien, Třeboň, Praha, Vratislav, Řím, Basl, Švédsko – MZV bez námitek přijal,

16. 6. 1839 schválil císař žádost MZS o jmenování AB MZ archivářem

3. 7. 1839 AB zproštěn funkce profesora českého jazyka na stavovské akademii v Olomouci a ustanoven stavovským archivářem se služným 800 zl.

Boček sestavuje program náplně práce – nesouhla MZV – přepracovává opat august. KL na starém Brně – **Cyril Napp** (5. 10. 1792 - 27. 7. 1867) – přisedící MZV – pověřen dohledem nad archivem. Stanovil postup v bádání a vyhotovil s datem 22. 4. 1841 – úřední instrukci pro práci archiváře – 1. úřední dokument MZA – 12 kapitol – 12. sepsat dějiny. Archivář a historiograf musí dokumenty znát a vědět jak s nimi pracovat; opisovat, koupit, pořizovat výpisky. Opisy opatřené pomocnými silmi musí archivář kolacionovat, u dokumentů zkoumat jejich pravost.

K evidenci archiválií má vést index, neboli repertorium – všechny dokumenty podchytit. = jde o zřízení vědecké instituce pro zpracování moravských dějin.

Registrátor **Gottlieb** – zpráva z 22. 2. 1833 – v zemské registratuře jsou následující archiválie:

1. stavovská privilegia
2. panovnické reversy
3. knihy sněmovních památek
4. kvaterny majestátů
5. kvaterny testamentů zemských stavů, kteří nevlastnili deskozemskové statky
6. zemské katastry: lánové rejstříky; dominální a rustikální katastr tereziánský, josefínský katastr, matrika pozemkového výnosu – ze zemské účtárny

Měl začít studiem v Brně (již do 1827 prostudoval), dále archivy zrušených klášterů na Moravě a SL., znal sbírky a fondy Františkova muzea, brněnské magistrátu, kapituly, augustiniánského, minoristického KL, i knihovnu u sv. Jakuba.

1841-1846 studium v dalších církevních, městských a šlechtických archivech – Olomouc, U. Hradiště, Bzenec, U. Brod, Vsetín, Kroměříž, Jihlava ad. Mnohé sám, mnohé pomocí místních kopistů a kancelistů Josefa Chytila.

1839 – CDM 2, 1841 – CDM 3, 1845 CDM 4 – financoval opět hrabě Mitrovský, kancléř kníže

**Metternich** povolil AB i studium v H-HuSA

K Bočkovým zprávám námitky – 1. mnohý sebraný materiál již znám – od dějepisců – **Crugeria, Dobnera, Pešiny, Paprockého, Střeovského, Pilaře, Volného, Richtera**; 2. Jedná se o mladý materiál 15.-17. st. – mělo se sbírat do 1306.

1842 – objevy v lenních knihách olomouckého biskupství; téměř hotové studie - přehledy stavovských funkcionářů, glosáře, edice sněmovních usnesení ad. Nezměrná píle. ZV prosadil, aby se výzkumné zprávy vydaly tiskem, po přehlédnutí mikulovským proboštem **Vincencem Weintrittem** – 300 ks na náklad domestikálního fondu – pak rozdány královským městům, knihovnám muzeím, vrchnostem. **AB** se již nedočkal.

**Josef Chytil** (9. 3. 1812 Kojetín – 10. 2. 1861 Brno)

Gamnáziium Kroměříž do 1830; 1831-1832 filosofie v Brně, žákem Ř. Volného, vstoupil k augustiniánům SB, 1835 odešel, leden 1836 přijímací zkouška u MZV – nastoupil na bezplatnou praxi do zemské registratury. Práce pro archiv navíc, nepatrné odměny, 1841 stavovským kancelistou s platem 400 zl. ročně – opisoval, ale i pořádal i katalogizoval archiválie. Archiválie v registratuře vzhledával, opsal a opět zařazoval, velké množství denně. Při požáru brtnického zámku s nasažením života zachránil své opisy – které považoval za majetek stavů.

Budova – začátky MZA

Spolu se zemskou registraturou v tzv. Diaksteriálním paláci = zrušený augustiniánský KL, sídlí zde nejvyšší zemské soudní úřady, od r. 1850 pak Místodržitelství palác, Archiv včetně pracovny provizorně umístěn v sále Apelačního soudu a kalkulační místnosti guberniální účtárny. 4. 8. 1845 přibyla *Cerroniho sbírka* – v Bočkově pracovně. Prostorová nouze, snaha o umístění do Zemského domu neúspěšná, Bočkův návrh přesunout do soukromého domu 139 u Veselé brány (dnes Veselá). Proti stavové i gubernium. Přesun jen v rámci DB – adaptovány 2 místnosti v přízemí – účtárna brněnského výběrčího úřadu – dříve umrlčí komora či kostnice augustiniánského KL – sem přeneseny všechny *stavovské rukopisy, Cerroniho sbírka, Bočkovy opisy*, starší část registratury – proskartovaná stavovským registrátorem Gottliebem a prelátem Nappem.

Po Bočkově smrti pověřen **Alois Vojtěch Šembera** (21. 3. 1807-23. 3. 1882) – učitel na stavovské akademii v Olomouci, spolu s ní se přestěhoval také do Brna. 1848 se zapojil do politického života a archivu se dál nevěnoval. ZV jej přestal i úkolovat. Všechna archivní práce zůstala nadále na **Chytilovi**, který navíc k práci kancelisty se stal také překladatelem na sněmu 1848.

A uspořádat tak, aby mohl být badateli (literáty a historiky) používán. K obsáhlejším a důležitějším rukopisům měl být pořízen katalog, který má být vytištěn. Archiv Šemberovi předal **Josef rytíř Laminet** (14. 12. 1807 – 21. 10. 1876) – po Nappovi pověřen dohledem na archiv. ZV souhlasil s doporučením JCh aby byla odkoupena Bočkova literární pozůstalost a Chytil ji zpracovával. Komise ZV pro odkup – **Petr rytíř Chlumecký a Josef Czibulka** – za 5000 zl., k posouzení v augustiniánském KL – 28. 2. 1850 převezena do dikasteriální budovy – 11 beden.

Z této pozůstalosti vydal Chytil 5. sv CDM a rejstříky k dosavadním 5. svazkům.

Také spolu s prof. A. Plucarem vydal Bočkovu rukoupsnou práci: *Přehled knížat a markrabat i jiných vyšších důstojníků zemských v markrabství moravském*.

Zpracoval studii o ústředním kaunickovském archivu v Jaroměřicích

1852 zpráva o fondech a sbírkách ZA = první archivní průvodce.

Rada vrchního zemského soudu **Josef Ignác Czibulka** (13.10.1793-16.11.1868) se stal nástupcem preláta Nappa v ZV pro dohled nad archivem. Sledoval Chytilovu práci na vydávání kodexu, sníženo datum z 1620 na 1526. Czibulka nejdříve prosadil jmenování nového zemského historiografa – požadavek ZV 23. 7. 1849 na **Bedu Dudíka** – ten nabídku 18. 9. 1849 přijal.

**Chytil** dál pracoval na kodexu (5. sv. 1850, 6. sv. doporučen k vydání 4.12.1852). Chytil vyslán do Vídně – srovnání opisů s originály a zpracoval opisy pro další období.

Dozorem nad touto činností a celkovým provozem archivu byl 23. 12. 1852 pověřen **Petr rytíř Chlumecký**. Pod jeho vedením začaly vycházet latinské kvatery Moravských zemských desk – redigoval také Chytil. O vydávání rozhodlo šlechtické konsorcium – hrabě **Salm, Seréni, rytíř Wojkowský, Chlumecký a kardinál Fürstenberg** – dovést do roku 1840 – s příslušným poznámkovým aparátém a vyobrazeními.

**1. červen 1855** – **Petr rytíř Chlumecký (30. 3. 1825-28. 3. 1863** – ve věku 38 let) jmenován ředitelem moravského stavovského archivu. Rodák z Terstu, otec guberniální rada, starý český rod, po 1620 ztratil šlechtictví, vrácené až 1840 jeho otci Antonínovi. Právnické vzdělání v Olomouci a Vídni, od **1846** pracoval v zemských úřadech na Moravě, **1854** jmenován místodržitelským sekretářem, od dubna 1849 aktivním členem zemského výboru, **1859** získává hodnost místodržitelského rady. V zemském výboru prosadil prostředky na další vydávání Diplomataře i Zemských desk.

V roce **1849** byl zakladatelem *Moravsko-slezské společnosti pro povznesení orby, přírodo- a zeměvědy*. V *historicko-statistické sekci* zorganizoval pr vní soupis listin moravských městských a obecních archivů, **1853** zde přednášel o provinčních archivech.

**Protokol o sbírkách archivu** – Chlumecký a Chytil z **6. 6. 1855**, obsahuje

- a) domácí archiv stavovský, tj. zeměpanská obdarování, landfrýdy, šlechtické kvatery, sněmovní akta a památky
- b) Bočovu sbírku
- c) Cerroniho sbírku
- d) archivní knihovnu, která obsahovala knihy a rukopisy zakoupené Bočkem,
- e) sbírku mincí, pečetí a autografů – získal Boček na cestách, nebo zakoupil ZV

Protokol konstatuje nedostatek prostor, katalog ke sbírkám je nedostatečný, hlavní problém – archiválie v „umrlčí komoře“ trpí vlhkem, hrozí jejich zkáza.

**1. listopadu 1855** Chlumecký žádá novou organizaci archivu – 6 hlavních bodů:

- zajistit pro archiv nové vhodné místnosti,
- odloučit definitivně archiv od registratury,
- ustanovit archiváře a vydat archivní instrukci,
- znovu pořádat a zkatalogizovat všechny sbírky,
- stanovit vědecké práce zemského archivu,
- vykonávat vliv na pořádání veřejných archivů na Moravě za účelem rozmnožení sbírek ZA.

Jmenování **Josefa Chytila** archivářem – potvrzeno ministerstvem vnitra **20. 11. 1855** (dosud pouze stavovským kancelistou). Vydání *Instrukce pro Moravský zemský archiv* – v platnost **13. 3. 1856**. Stanovila působnost ZA na celou Moravu, jeho kompetence se vztahovala na všechny světské i církevní instituce, šlechtické rody, významné osobnosti v zemi. ZA se stává samostatnou institucí, která není nadále nijak vázána na stavovskou registraturu. V čele archivu je nehonoraný ředitel ZA, výkonnou silou je moravský zemský archivář.

Druhá kapitola je věnována archiváliím v ZA. Snaha instrukce – zajistit stejný metodický postup zpracování a uspořádání archiválií ve všech archivech v zemi.

Archiv se dělil na 2 části – *první stavovské odd.* – zemské věci – 10 věcných skupin;  
*druhé odd.* – archiválie ZA získané.

K fondům a sbírkám měly být zpracovány chronologické, osobní a věcné rejstříky, jejichž spojením měl vzniknout generální repertář archiválií z celé Moravy. Osmá kapitola stanovila funkci, práva a úkoly ředitele archivu – nehonoraný za práci pro A, honorovaný jako místopředseda úřadu. Z titulu své funkce revidoval všechny vydané publikace, zajišťované ZV, každoročně podával o činnosti A výroční zprávu i o svých cestách po jiných archivech v zemi. Devátá kapitola pojednává o povinnostech moravského stavovského archiváře – měl vydávat a redigovat pramenné edice. Desátá kapitola hovoří o vzniku jakéhosi střediska paleografie a diplomatiky.